

A SPANYOL MEGUJHODÁS ALAPVONÁSAI

Európa spanyol öröksége.

Spanyolország messze van tőlünk. Ma nem is vesz részt a világ ügyeiben. Beleszorítva a Pireneusok mögé, csak arra kell vigyáznia, hogy bele ne pottyanjon a tengerbe. Elég gondot okoz ez neki. Újjászületési mozgalma, forradalma és ellenforradalma, egyszóval belpolitikája egyre bonyolultabb. Külpolitikája pedig... Sokszor az az érzésünk, hogy Spanyolorzágnak nincs is külpolitikája.

Egészen bizonyos, hogy van, de bennünket itt Európa keletjén nem érdekel. A spanyol probléma azonban mint *szellemi* probléma folyton foglalkoztatta az irodalmat. Ez az aránylag kis nemzet mindig beleszólt Európa szellemi ügyeibe, befolyásolta, eszméket adott neki. Egészen sajátos, hogy ma, amikor spanyol politikusok a királyság romjai felett mind nehezebben bírkóznak meg a követelménnyel: valahogyan összetartani ezt a regionálista eszméktől fűtött nemzetet attól a veszedelemtől, hogy ne legyen még kisebb és szétszakadozottabb, a mai spanyol író-filozófusok nem kisebb földrajzi egységben gondolkodnak és bölcselednek, mint Európa. Népeknek természetes vonása, hogy tudatossá teszik magukban külön népi küldetésüket. Mi *ezt* vagy *azt* jelentjük Európának... Nélkülünk, népünk nélkül a világ szegényebb volna... Ám vannak népek, amelyek a *kiválasztottság*, a vezér-nép érzését táplálják magukban és legalább szellemileg akarják vezetni a világot. Az irodalom mindig hűen tükrözteti vissza ezeket a szellemi imperiálista álmokat. Ilyen álomlátók voltak Dosztojevszkij, Kipling, Walt Withman, D'Annunzio, Barrés, mindegyik a maga módján. Spanyolországban pedig, hogy csak egyet említsünk hamarjában: Unamuno.

Spanyolnak lenni, – a *spanyol* ember megítélése szerint, – mindig nagy dolog volt és a spanyol elveszíthette palotáit, huertáit, az utolsó maravédiját, egyedül a „nemességét” nem veszíthette el. A spanyol nemzet még koldus sorban is rátartja, a hidalgók nemzete. Okkal, ok nélkül, mellesleg. El kell ismerni, hogy az ibériai géniusz sokat alkotott. Ha kimondjuk a nevet: spanyol, egy sereg Spanyolorzághoz tapadó fogalom jut az eszünkbe. A spanyolok adták Európának Kolumbusz Kristófot és Loyolai Szent Ignácot. A konquistadorokat, és Szent Terézt. Fülöpöt és Cidet. Lope de Vegat és Calderont. Don Juant és Don Quijotot. Grecot, Velasquezet, Goyat. A románcot és a barokkot. Az inkvizíciót és a tánckultúrát. Az etikettet, a reakciót, sőt az alkotmányos szabadságot is. Az európai szabadságmozgalmakat általában az angol magna chartától számítják. Rendkívül meglepő, hogy a spanyolok jóval a „the great chartre” előtt ismerték a *Cartas puleások-at*, a politikai szabadság törvényes biztosítékát. De Spanyolország mindig a csontigtható ellentmondások paradoxona és lelki kettősség országa volt. Egyformán egyesítette magában az

Escorial és az Aranjouez szellemét. Ezek az ellentétek hatnak ma is, mint döntő tényezők az új spanyol szellemiség kialakulásánál és visszamutatva a múltra teszik érthetővé a spanyol élet-érzés paradoxális voltát.

Az Escorial méretei.

Életérzés, „tragikus”, „katasztrófális” életérzés, ez a szó különböző jelzőivel az Unamunoé, aki egész könyvet írt róla. Meghatározóbb, több ez a fogalom, mint: világgép, világ-szemlélet, mert az intellektuális ítéletmondáson túl dinamikusan, cselekvővé tett eszméleti állapotunk teljességével fejezi ki a maga álláspontját. Unamuno *Avant et après la Révolution* könyvében írja e sorokat: „A népek életének bizonyos történeti pillanataiban megszületik és kifermődik bennük a katasztrófa érzés – ha akarjuk nevezzük ezt forradalmi érzésnek, – amelyet rendszerint jövő sorsuk elképzelésének torzított képlátása kísér”. Nos, a mai spanyol hon ismét elérte ezt a pillanatot. A spanyol fantázia ismét felángolt és a forradalom, ellenforradalom keresztüzében a múlt dicsőségét vizionálja, elnagyolja álmait, világ-küldetést dobol az emberiség fülébe. Szüntelenül olvasunk jobboldali fasista elméletekről, amelyek a *spanyol nemzetiségnek és spanyol katolicizmusnak országhatárokon túlra is érvényes mélyebb magyarázatát* kutatják; fajelméletek bontakoznak ki előttünk, amelyek áltatják magukat, hogy a „megújulás” a legtisztább európai fajnak, a spanyolnak belterjes tényészetén keresztül érhető el, (Casticismus) és hogy a mozgalom Európa számára: újmutatás. A lelki-imperializmus kísérő jelenségei között föltamad a császári birodalom restaurálásának eszméje, amely folytatni akarja Spanyolországot ott, ahol a nagy abszolutisták abbahagyták; a kiszélesített pánibériai gondolatkör, amely magában foglalja az amerikai latin államokat. Ha pedig a baloldali eszmeáramlatokat nézzük, akkor is találkozunk mohó, kifelé irányuló törekvésekkel, amelyek a kommunizmust, szindikálizmust sajátosan spanyol szabásúvá teszik és mint ilyenek kelletik magukat más országok felé is. Barrés mondotta valamikor: atheista vagyok; de természetesen katolikus. Ugyanezt lehet elmondani a spanyol szocialistáról is: nemzetközi vagyok, de természetesen spanyol. A spanyol népi vonás mindenütt ott van, még ahol nem is akar ott lenni. Ha jelentkeznek, már mint önmaga hatványa jelentkeznek: túlzottan, bombasztikusan, gongorai bőséggel. V. Károly, akinek birodalmában nem huny le sohasem a nap, az Escorial, a komor épületváros, a Lope de Vega kétezer színművet magába foglaló költészete, a barokk és a romanticizmus, amely legfőbb tápláló forrása volt a francia romantikának, mind a spanyol szertelenségnek, terjengőségnek, exuberenciának a tünetei. Megint csak Unamunot kell idézni: melyik a spanyol norma? Az a norma, amellyel az örök Spanyolország méri a két világot, tengeren innen és tengeren túl? Az a norma, amely megfelel a fülöpi és károlyi Calderoni és Chervantesi, szentignáci és szentterézi mértéknek? A mi normánk az *ab-normalitás*.

Don Juan minisztériuma.

Ez a fent említett vonás jellemzi sok tekintetben a spanyol közleket, de közlélek hiányos volna, ha csak ezt a tulajdonságát vennők észre. Mert politikai imperializmus sarjadna ki belőle, a tér meghódításának művészete, uralmi törekvés súlyos és méretek felett, ha figyelmen kívül hagynók azt a tényt, hogy a spanyol, amikor hódítani akar – vagy ha hódolni akar, – mindig természetfeletti hódításokra gondol, isteni magyarázatok után nyomoz és keres igazolást. Itt van például a Don Juan legenda. Don Juan mindaddig, amíg szélcsap gavallér, vaskos nő-csábító, szertelen, kielégíthetetlen, beteges és abnormális, *csak*: „Donzsuan”, ahogyan a szólásmondás fönntartja emlékét, de nem az a jelképes Don Huan, akiről halottak napján az egész spanyol nép úgy emlékezik meg, mint a szentekről szokás, ha e napon a színházakban Zorilla don Juanjat játszó, nincs az a spanyol kisember, aki ne tudná e darab verseit, kívülről is. A Don Juani probléma lényegében valláserkölcsi problema, mélységei vannak, mint Faust problemájának. Don Juan egy lovasszobrot hív meg vacsorára, a kő-vendég elfogadja a meghívást, eljön és az istentelent letaszítja a pokolba. Don Juan így örök magyarázó típusává válik a férfias hódítónak, akit azonban hódításai épp oly kevésbé elégítenek ki, mint ahogyan Madách Ádámja Luciferrel folytonosan új és új utakra vezetette magát, nem lel kielégülést és ahogyan nem találja meg a megnyugvást Faust sem. A donjuani életforma profán tragikusságához vallási motivumként a pokol és a tisztítóútz hitbéli valóságai társulnak s így lesz belőle miszterium. A katolikus hitbuzgóság Spanyolország földjén természetes előfeltételű, egyben intimebb, mint bárhol másutt. Vallási álmódosások a nők mindennapi életéhez még ma is úgy odatartoznak, mint a szokványos szerelmi álmódosások, a gyermekes nagyravágások álmái. A dominikánusoknak, isten e rendőreinek hagyományos és kegyetlen ünnepélyessége és az álomlátók, akiknek Greco a festője, exotikus álmái mellett létezik még egy kedves, házias, családi vallásosság, amely úgyszólván beleolvad a mindennap megszokott rendjébe. Csinált virágok, meggyújtott gyertyák, kecses házioltárok, ezüst, fekete zsámolyok éppen olyan alkatrészei a polgári lakásnak, mint a zongora, gitár, karosszék, és a Singer-féle varrógép. A miszteriumnak, a kivételességnek és magátólértetődésnek, szóval: a szokatlannak és a megszokottnak, másrészt az egyházi és világi elemnek a keveréke. A minisztériumban az a mélyreható, hogy látványosság, anélkül, hogy elválna hittől és a hitnek gyökérig ható megnyilatkozása, ámbátor már teljesen elszakad az egyház ünnepeitől, külön életre kel és vallási intézményéből népi intézmény lesz. A minisztériumban is, mint minden színjátásban a kettősség elve érvényesül, a calderoni tétel: az élet álom és az álom élet, az életformának e folytonos egymásbahatolása, le nem zártsága. Ezért lesz a spanyol életben minden egyházi megnyilatkozás is közvetlenül az érzékekre ható élményszerű spektákulum. Az életformának szüntelen érintkezése egy-

mással, a vonalaknak elhajlása a valóság egyeneséből a képzelet görbéibe, a vallási képzeletből következő spiritualizáló készség szülte a tipikus francia *more geometrico* gondolkozással szemben a spanyol formáságot, a világosság helyett a mesterséges félhomályt, francia klasszicizmussal szemben a barokkot, amelyet egy művészettörténész, Wölflin így fejez ki: mintha irtózott volna a barokk, hogy az utolsó szót kimondja. A barokktól, a madridi udvar parókás világától az *Accion espanola* determista nyakatekert tanaiig mindig készenlétben állt a spanyol agy, hogy a külső valóság helyére a belső látást helyettesítse be, kételkedjék a rezonban és inkább az illúzióban higgyen, a világ önkényes újrendezett-ségében, egyszóban a donchihotte-izmusban. Az új spanyol nacionalizmusnak gyökerei tehát évszázadok óta készen adóttak.

Bikaviadal és lottó.

Spanyolországban permanens a forradalom, itt-ott lövöldöznek, rob-bantanak, a járókelők nyugodtan végzik a maguk megszokott napi munkájukat. A külföldiek csodálattal adóznak e lelkiyugalomnak, ők nem tudnának így élni. Valóban a spanyol ember könnyebben kibékül a forradalommal és az ezt kísérő zavaros jelenségekkel, mint más nyugati nemzet. Ha nem volnának oly messze a nyolcszáz éves mór megszállás évei, a conquistádorok vakmerő vállalkozásai, azt mondhatnók, hogy az életnek, mint *kaland*-nak vállalása Spanyolországban még ma is elevenen ható patrimonium. De fölösleges oly valószínűtlennek látszó távol-ságokba visszamenni. A spanyol azért szereti a kalandot, mert játékos természetű. A tauromachia nemzete – nem is tudna élni bikaviadali nélkül. Másik nemzeti játéka: a lottó; nem oly veszedelmes mint az előbbi, de a kockázat minden gyönyöre meg van benne. A spanyol kalandból lesz „politikus”-sá is. Kockáztatni, kipróbálni a szerencse forgandóságát – ezt találja meg a spanyol a politikában is és ha minden kötél szakad, a polgárháboruban. A „polgári” béke szemelláthatólag nem az eszménye, bizonyára azért, mert nincs is spanyol polgárság. A *juste milieu* elvére fölépített polgári életforma idegen azon a földön, ahol még mindig hiányzik a középosztály, ahol nincs burzsoázia, csak parasztok vannak, a kézművesek, koldus sorban is hidalgók, – vagy szindikálisták. Furcsa nemzet ez: ha szélsőbali, azért vállalja az esetleges halálveszedelmet, mert politikai tanrendjén a bombavetés kötelező tantárgyként szerepel, ha szélsőjobbaldali vagy csak jobbaldali, mondjuk konzervatív, azért mert: katolikus, és igazi hazáját a tulvilágon lelve fel, nem fél a haláltól. A spanyol szemében a halál gondolatának meg van a maga intuitása. *Rilke*, aki sokat utazgatott Spanyolországban, írja, hogy „a spanyolban úgy benne van a halál, mint a gyümölcs a héjában. Az asszonyok a keblükben őrzik, a férfiak a mellükben. Haláluk tudata különös méltóságot, hallgatólagos büszkeséget kölcsönöz nekik”. A spanyol halálmegvetését megérteti az a körülmény, hogy e nemzet mint nemzet is hinni tud a

halhatatlanságban, a tulvilági létben. Egy napon – olvassuk Unamuno említett értekezés gyűjteményében, – egy tradícionista azt mondta nekem: aki nem hisz a másik életben, a tulvilágban, nem hisz Spanyolországban sem. A más világ akarása, a halhatatlanság kívánsága úgylátszik erősen összefüggenek a pireneusi félszigeten a spanyol nép lelkeségével, mert hiszen ami Unamuno bölcselmi rendszerében is igazán szilárd és eredeti, az kifejezése egy nép halhatatlansági vágyának, annak a törekvésnek, hogy megmaradjon annak, ami. Unamuno ezt ismerte fel és filozófiája összefoglalása az ibériai nép halhatatlansági ösztönének. A katolicizmus hite mellett a filozófia. A filozófia mellett ősi ösztönök kényszerítik a spanyolt, hogy belevesse magát meggondolás nélkül népi és politikai küzdelmek viharába, higyen és küzdjön, célokat állítson maga elé – noha közkeletűen azt tartják, hogy a spanyol a kényelem és lustaság embere, s mindenre inkább felhasználható, mint arra, hogy jövőjéért testi, vagy szellemi áldozatokat hozzon.

Ám Spanyolország az ellentétek hazája, népének lelke, félig afrikai, félig európai, félig keresztény és félig pogány. Ahogyan a spanyol földön váltakoznak a legnagyobb természeti és meteorológiai ellentétek, éppen úgy tükröződnek vissza a spanyol lélekben észak és dél szeszélyes kontrasztjai. Ez a *dualitás* olyan erős és sorsszerű, hogy a spanyol géniusz legnagyobbjaiban sem tudott feloldódni, még a század végén *regeneradodes*-mozgalomban sem, amely Kuba elvesztése után Spanyolország szellemi és nemzeti újjászületését tűzte ki célul. (Azorin, Baroja, Unamuno.) Vagy talán kell nagyobb, jelképesebb ellentét a spanyol lélek kettőségére, mint Don Quijote és Sancho Pansa, akik csupán egymásmellé állítva adják a teljes Spanyolországot.

Don Quijote szélmalmai

Talán lesz még módunkban e helyen, hogy a spanyol szellemség jelenlegi legismertebb képviselőiről Ortega y Gassetről, Eugenio D'Orsról, a távolabbiak közül pedig Angel Ganivethről, a spanyol XIX. század e rendkívüli kiválóságáról írjunk, – szinte szimbolikus, hogy Ganivet 1898-ban lett öngyilkos, abban az évben, amikor a „kilencvennyolcas generáció” nagy mozgalma megkezdődött. De ezuttal ismét csak Unamunot idézzük, aki néhány könyvével (del Sentimiento tragico de la vida, Essays, Vida de Don Quijote y Sancho, Contro esto y quello) a mai Spanyolország legnagyobb tanítómestere lett. Unamuno kommentárt írt Cervantes halhatatlan művéhez és kifejtette benne a quijotizmust, mint a spanyol népi gondolkodás quintessenciáját. Szerinte ebben a műben annyira benne van, ami spanyol múlt, hivatás, bölcsesség és elrendeltetés, hogy *bibliaként* lehet adni a nép kezébe. Unamuno mindenesetre tuloz, amikor olyasmit olvas ki a műből, ami nincs benne. Igaz, hogy ő maga jegyzi meg: „Cervantes nem ismerte és nem értette saját hőseit, akik nem önkényes kitalálások csupán. Cervantes népe géniusának kezéből vette

át őket és ezek a hősök föléje nőttek.” Ám mindez csak stiláris szófordulat, szépszavú magyarázat a misztikus értelmezésű *neoquihotizmushoz*. Loyolai Szent Ignác és a szikár, búsképű lovag közötti párhuzamok: önkéntes feltevések és Unamuno könyve bővelkedik is az ilyen részletekben. Unamuno – Ernst Róbert Curtiusnak az Unamuno könyvéhez írt észrevételeinek szellemes gondolatsorait követem itt, – Pedro mester bábszínházában utalásokat talál a híres Cortez balgaságaira, a sancho-panchismosban pedig a ma idealizmusát gunyoló pozitívizmust, naturalizmust és empirizmust véli felismerni. Unamuno újra költötte, a maga képeére formálta a világirodalomnak a legszebb vitézi regényét. De hogy ez a nagy bölcsész is szükségesnek tartotta, hogy a búsképű lovag lelkén keresztül valósítsa meg önmagát műveiben, újabb bizonyág, hogy Don Quijote figurája még ma is mennyire él, és rámutat, hogy Sancho Pansa és Don Quijote nem csupán bizonyos banalitással már, az egész európai műveltséget jellemző idealizmus és realizmus ellentéteit fejezik ki, de elsősorban Spanyolországét.

Unamuno egyik cikkében Spanyolország európaizálódásáról beszél. Mindazt, ami Spanyolország lényegét kiteszi, át kell vinni az európai közösségbe, – mondja. Spanyolország nemcsak elfogad, hanem ad is. *Spanyolországunk meg kell kísérelnie, hogy hispanizálja Európát (espanilizar a Europa.)* Ki ne érezné meg Unamuno e megjegyzésében is a don quijoteizmus szellemét? Európának egy olyan népe, amely ma gazdaságilag és politikailag „kisnép” számba megy és amelyről egyáltalában nem lehet tudni, hogy nem-e morzsolódik szét a nemzeti partikularizmus és a bolsevizmus taposómalmi között, *európai* küldetést emleget. És mégis: a képzelet e szárnyalásában is van valóság, csak nagy dolgokat érdemes magunk elé hallucinálni, – és ezt mi magyarok érezzük a leginkább. Hiszen oly sok hasonlóság van a spanyol és a magyar nép között. Mindakettőben két szellem találkozik, az egyik: félig Afrika, a másik mi: félig Ázsia. A magyar is, a spanyol is a kereszténység gátja volt századokon keresztül, az egyik az arabokat és a berbereket, a másik a törököket tartotta vissza, hogy el ne özönöljenek más békésen fejlődő országokat. Mindakettő jogosan mondhatja: mi nemcsak kaptunk, hanem adtunk is Európának. Európa nélkülünk nem volna teljes, becsüljétek meg tehát álmainkat.

LIGETI ERNŐ